

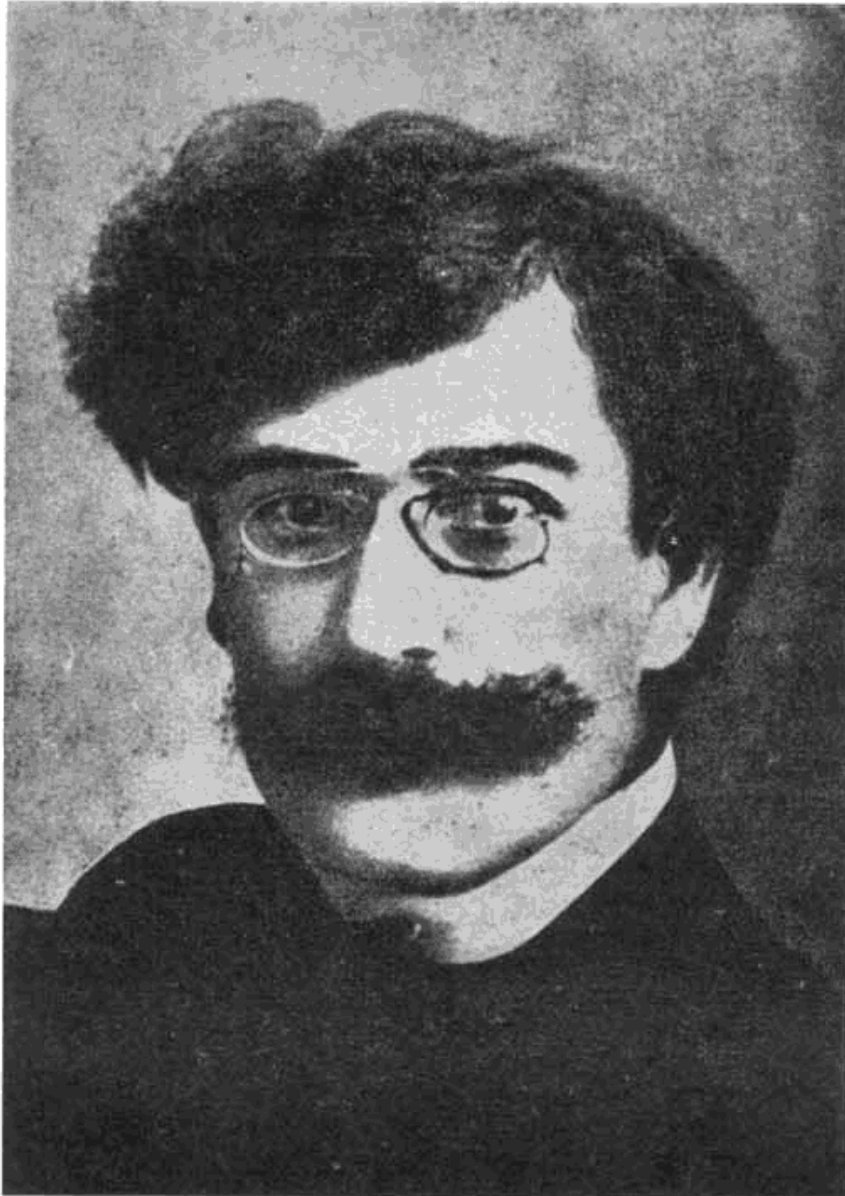
ВЛАДИСЛАВ ПЕТКОВИЋ ДИС

Владислав Петковић, познат у књижевности под псеудонимом Дис,¹ што је у ствари средњи слог његовог имена, рођен је 1880. у селу Заблаћу крај Чачка. Гимназију је учио у Чачку и Крушевцу. Прво кратко службовање, као привременог учитеља, провео је у селу Прлу код Зајечара, али је одмах потом дошао у Београд, у коме је остао до поласка у избеглиштво 1915. године, за време првог светског рата. Утопио се у мору маја 1917. кад је торпиљеран брод којим се из Француске враћао ка Крфу. Дис је, дакле, Београђанин, јер је у њему провео најглавнији део живота, стварао, основао породицу и био један од оних житеља који су својим присуством и радом изграђивали ондашњу физиономију нашег главног града.

У току живота најчешће имамо сусрете који не значе ништа. Много пута сретнемо човека који би, тако нам се учини, по свему што на први поглед запазимо, могао да нам постане близак; али, убрзо увидимо да смо се преварили, да се међу нама никад неће створити ближи однос. Понекад нам је чак криво због тога, покушавамо да пробудимо приснији међусобни додир, па ипак се све заврши обичним коректним познанством, у оквиру уобичајених друштвених веза. Насупрот томе, има сусрета при којима један стисак руке, један отворен поглед, један осмех, или једна реч новог познаника, изазове у нама неки душевни трептај, из кога се, ако се и у њему јави слично осећање, раба психички флуид који нас непосредно води ка узајамном пријатељству. Такав је био мој сусрет са Дисом.

Први пут смо се срели у стану Ристе Ј. Одавића, уредника часописа „Нова искра“, који је радо примао младе писце, живо разговарао с њима о примљеним рукописима и књижевности уопште, охрабривао, а ребе читао и понешто што је лично написао². Кад сам ступио у собу, Дис се насмешио, мада се нисмо познавали. При упознавању, срдачно се руковао рекавши: „А, знам. Седи.“ И кад сам сео крај њега, обгрлио ме је лако својом мршавом мишицом. Он је већ дуже времена био запажени сарадник „Нове искре“, „Дела“ и других часописа; ја сам се тек јављао као почетник. Био је старији од мене девет година, па ипак нас је тај први сусрет одвео у пријатељство.

Дис је био леп човек, правилних црта. Први утисак: необичан човек. Најупадљивије на лицу: светле црне очи и бујна растресита коса, која му је често падала преко целе десне стране племенитог чела чак до обрве. Затим: цвикер. Најзад: густи свиласти бркови и — брада. Општи утисак: човек у тамном, тип из неке Достојевскове приповетке или романа, можда понајпре Макарије Дјевушкин из „Бедних људи“, али интелигентан, са разгранатим душевним животом. Доцније, кад је обријао браду, лик му је добио израз питоме озбиљности. У оном првобитном нехату — узевши све укупно: и лик и начин одевања — било је неке намерне равнодушности према свему конвенционалном; кад се ослободио сувишног, појавио се као врло симпатичан човек, уљудан у сваком погледу, помало неспретан, друкчији од осталих људи једино по

Сл. 1 — Дис из првих дана у Београду

својим психичким особинама, из којих је извирала и његова поезија и читав став према животу.

Ко се макар једном срео са Дисом и поразговарао с њим, могао је одмах закључити да је пред њим човек који нема никаквих тежњи везаних за свакидашњицу: за домаће удобности, за стицање ма чега, за лично истицање. Његов друг из младости, Бранко Лазаревић,³ забележио је о њему ово тачно запажање: „То је био један од најнеамби-

циознијих људи. Никада ништа није желео. Али, баш због тога, био је један од најинтересантнијих људи“. Лазаревић је то запажање допунио мало даље речима: „Његов живот и његови стихови су нам представници његовог чудног, полуболесног и полусвесног инстинкта и његове нервне и мистичке интуиције. То су, управо, његова права дела. И његов живот — само је о њему овде реч — тече у Београду, и покрај борбе за комад хлеба, тмуло, лено, без амбиција а

са пуно песимизма, резигнирано, са вечитим ништа“.⁴ Има и у томе тачности, али ми се чини да се мора ближе објаснити опсервација о Дисовом „полуболесном и полусвесном инстинкту“.

Дис је, несумњиво, као и већи број познатих писаца других књижевности, био рођен са посебном импресионалношћу, знатно јачом него код обичних људи. Он није могао да се бори против ње и морао је да јој подчињава свако разумно расуђивање. Преододређен да буде песник, по урођеним својствима, био је лишен могућности да буде човек разума. Импулси његове природе показивали су искључиво емотивне тенденције и све његове животне активности биле су дириговане њима. Психичка подлога његова бића, неразум, изазвала је његов болни поглед на пролазност свега у животу, те је морао да гледа песимистички на све око себе, од младости до последњих часова живота:

Кроз свет, покрете, кроз шум преко грања,
Кроз докон ветар што узалуд цвилн,
Ја чујем корак моћног распадања;
И распадање, распадање мили
Кроз свет, покрете, кроз шум преко грања.

(„Распадање“)

Насупрот Сими Пандуровићу, који је био „пре свега, добра глава“ и чије је „осећање било увек прожето жаром интелекта, а то је, углавном, обележје целог његовог уметничког стварања“,⁵ Дис није ништа говорио, ни писао, ни радио по диктату разума. Зато је он стално несвесно назирао пред својим унутарњим очима читаве комплексе чудних слика, туђих и непојамних уравнотеженим људима, и пролазио кроз тајанствене лавиринте психичких феномена које ти људи не могу никад схватити. Отуда је и моћ његове воље била врло слаба, чак и под највећим притиском најближих пријатеља и најдражих особа породице. Може се поуздано тврдити да је Дис цео пут свога кратког живота прешао као у неком заносу имажинације, под вибрацијом нервних центара. Лазаревић је бесумње мислио на то кад је поменуо његов „полуболесан и полусвесан инстинкт“, а то потврђује и сам песник стиховима:

Кроз свест и нерве чујем да корача
Сенка тишине и нејасна мира,
И густа магла лагано се збира
У покров бола, у завесу плача.

(„Огледало“)

Са Дисом сам се испрва виђао при случајним сусретима. Поједини његови знанци из круга књижевника, међу њима и Сима Пандуровић, одлазили су готово свакодневно на Калемегдан, где су Богдан Поповић, Скерлић, Цвијић, и други истакнути професори Универзитета, кад је време дозвољавало, обављали своју вечерњу шетњу. Док су млади писци, приликом поздрава упућених професорима, очекивали позив да прошетају заједно с њима, што се чешће и дешавало, а што је значило повећање личног угледа и важности, дотле је Дис обично седео у „Позоришној кафани“, на углу Доситејеве улице, тачно преко пута Народног позоришта, а још радије пред подрумчетом „код Јанићија“, преко од Универзитета, здања Мише Анастасијевића, у које никад није крочио. Око ондашње „Велике пијаце“, где је сад Студентски парк са статуама Јосифа Панчића и Доситеја Обрадовића, ширио се сладуњав мирис поврћа, са столова испред кафане хотела „Македонија“, на самом углу садашњег Студентског трга и Васине улице, чуо се жагор гостију, а из кафане хотела „Империјал“, где се сад налази кафана „Стамболкапија“, допирали су с времена на време звуци циганске музике. Усамљен, уз два деци вина у стакленом бокалчету, после мезета од пет ћевапчића, што је чешће замењивало вечеру, песник је седео „тихо, без шума, као сенка“, како је по Лазаревићевим речима и корачао, док не би наишао неко од ближних познаника, кога би, са уобичајеним осмехом, позвао за сто. То се десило и мени више пута. Разговор се обично продужавао до дубоко у ноћ.

У ширем друштву Дис није много говорио; кад смо били сами, постајао је разговорнији. Нисам га никад чуо да износи своје бриге и невоље. Није се ни жалио, ни бунуо; још мање је мољакао. Не може се рећи да је себе сматрао социјално угроженим, јер се није ни трудио да учини корак напред. Очигледно,

био је без икаквих амбиција да побољша своју свакидашњицу. Такав је морао бити и у млађим годинама, јер се само тако може објаснити његово слабо настојање да положи матуру. Факултетска диплома и „каријера“ нису за њега значиле ништа. Изгледало је да му се будућност не простире даље од сутрашњице. Није га нагризала ни завист према друговима који су боље успевали у животу и стицали признања као писци. Чак и кад је Скерлић, поредећи његову и Пандуровићеву поезију, говорио у прилог другог, и то грубо, увредљиво за Диса, као писца „без талента, чија сва поезија и иначе је једно велико подражавање“,⁶ добродушни Дис није роптао и није умањив своју срдачност према Пандуровићу. Њихово прећутно разликање 1913. године, у време кад је Дис лежао тешко болестан од запаљења плућа, има као позадину један немио догађај материјалне природе, после кога се његов друг сам повукао. Ја сам већ једном, покренут сећањем на то, написао о Пандуровићу, за кога сам такође био везан пријатељством: „Кристалност његових осећања у односу према појединим личностима из књижевних кругова помрачује чешће сенка личне амбиције, несталности, можда и несавесности. Он није свагда успевао да угуши у себи непријатељске тенденције, срачунате интересе и страст у борбености“.⁷ Дис није никад говорио о томе случају. Према је рођен у србијанској паланци, пореклом из сељачке породице, он је, по држању према људима, био центамен. Тек кад га је нестало за свагда у морским таласима, тајну је открила његова жена.

Сима Пандуровић је доцније, нажалост тек после Дисове смрти, успео да се сасвим ослободи људских слабости и написао је о старом другу, између осталог, и ове речи: „Он је дао неколико одличних песама у целини, и једну првокласну, „Нирвану“, у којој је изражено из области осећања и слика фантазије чак и оно што изгледа неухватљиво ни речју, ни бојом, ни тоном. Па онда, ако, као човек, није био од некакве нарочите користи за друштво, Дис извесно није био ни од какве ште-

те; а с обзиром на данашње нарави у нашој књижевности, могао би бити проглашен за свеца“.⁸ Таква реч из пера некадашњег Дисовог блиског друга, тако блиског да се није поуздано знало ко је на кога утицао, значи доиста велики допринос за стварање што тачнијег суда о Дису као песнику и човеку. У посебном есеју о њему, исцрпном, документованом и добронамерном, Пандуровић је још једном подигао мрачни вео са њихове заједничке прошлости и рекао поштено: „Његова поезија је сасвим његова. Он је давао само оно што је носио у својој осетљивој, узнемиреној и рањеној души. То је била једна љубав, једна нежност према прошлости, један револт на грубу садашњост, један бол промашеног живота, преварених нада и кукавног битисања, вечити растанак од свега што је лепо и вечити сукоб са многим прљавштинама и свирепостима свакидашњег живота“.⁹

Добро је што је Пандуровић то написао. Има у томе нечег што вреди више од објективног суда: искреност. Једино је за дискусију његова мисао о Дисовој поезији као изразу „бола промашеног живота“ и „преварених нада“. Дис никад није много очекивао од живота и није се уљушкивао надама, а о своме „кукавном битисању“ ћутао је и пред најближима, мада се целог живота борио са немаштином.

Кад се Дис 1911. године оженио девојком с којом сам ја од раније друговао, зближио сам се и с њиме још присније. Његови другови из младости били су се тада, углавном, већ разишли на разне стране. Његова срдачна и отресита жена Тинка, његов добри дух, која је успела да му скрене поглед и на радосније појаве у животу, отворила је широм врата њиховог малог стана за све своје и његове пријатеље.¹⁰ У двооришној зградици од собе и кујне, са нешто мало зеленила и цвећа под прозором, почео је нови период Дисовог живота, који је, на жалост, трајао врло кратко. Једна изузетно срећна околност налазила се у томе, што је жена сопственика зграде, са станом у великој кући на углу дворишта (угао Страхинића Бана и Капетан-Мишине улице),

такође припадала свету књиге, те је имала разумевања за разне манифестације скромног боемског живота, који је млада породица водила у своме стану и пред њим.¹¹ И ту, и у другом стану, кад су се преселили одатле, увек је било гостију. „За четири године брака нисмо четири пута сами — без гостију — ни ручали ни вечерали“, поменула је Дисова супруга у једном писму Божићу Ковачевићу.¹² Док су били на Дорћолу, обично би неко донео литру вина од „Бердапа“ или од „Црног орла“, двеју кафана на два угла Душанове и Капетан-Мишине улице, млада жена би кувала кафу за кафом, па би се у разговору седело до неког доба ноћи.

Дис није био „кафански човек“, иако је пре женидбе морао одлазити у кафане. Није био ни севдалија, ни дертлија. Песник „живота с тешким дахом“ волео је да му се дође и трудио се да буде пријатан домаћин, али није био весео и није марио за бучна расположења. Једино је подносио кад би Бруно Крешчински тихо запевао својим меким гласом. Рекао бих да је и у тим часовима, у друштву, поред вољене жене, мада је осећао топли дах брачне заједнице, у тренуцима остајао „са очима управљеним ка даљинама сивим, са болећивом чежњом и увек новим сновима који му круже око главе.“¹³ Његов такође блиски пријатељ, Влада Станимировић, написао је кад је стигла вест о песниковој смрти: „Сиромас Дис! Он је носио велику душу која се отварала да је осете само они што су умели у њу загледати; он је имао леп таленат који је спутаван у борби са судбином и баналношћу; он је вукао притајену бољу коју је узимао олако као и своју будућност. Он је био песник по свакој својој меланхоличној строфи, по сваком своме равнодушном кораку. Смотрени су људи прилазили њему неповерљивије, готово само да га великодушно сажале, полуккултурни и практични људи нису осетили лепоту његове душе.“¹⁴

У брачном животу Дис као да је стварно почео постепено да излази из „предела сплина“ и „алеја мртвих“.

Крај жене која је бдила над њим са искреном љубављу и пожртвовањем, премда је било доста брига и невоља, постајао је ведрији. Не би било претерано рећи, што су запазили сви његови другови, да је у то време познао земаљску срећу. Доиста, било је задовољство видети га како, седећи пред кућицом, радосно цупка на колену своју лепу ћерчицу Гордану, сав озарен, уживајући у гукању и сваком покрету маленог створа. Јадни песник, који је пре те среће свуда осећао „задах труо старог распадања“, као да га је у тим часовима напуштала његова мрачна интуиција, није наслућивао да ће, две године после његове смрти, то невино створење трагично завршити свој кратки живот, и да ће његова друга радост, син Мутимир — Мутко, кад се буде развио у прекрасног младог човека, нестати у хаосу другог светског рата...

Последњи пут сам се срео са Дисом у дане нашег слома у првом светском рату, новембра 1915. године. Разрешен дужности обвезника чиновничког реда, остављен самоме себи, пошао сам са непознатим људима у избеглиштво и пешице стигао у Приштину. Прљавим уличицама, у оно време запуштене и неизграђене варошице, под ситном кишом, гамизали су људи на све стране, у бесциљном лутању, преморени, изнурени глађу, јадни. Жене са децом на рукама; старци и старице, вукући на узици прегладнелу овцу или краву; дечаци и девојчице, пртећи некакве бедне завежљаје — сви као избезумљени — журили су некуда, застајали, распитивали се о нечему, седали за часак на калдрму, у блато, да презалогате, жене да подоје децу, старији да продремају, ослоњени о прљаве зидове трошних кућа, па би брзо настављали пут, бежали не знајући куда, док је однекуд, не сасвим далеко, преко брда, допирала злослута топовска грмљавина. Читаве реке повијених људских телеса гибале су се у свим правцима, сливале се једна у другу, разливале се, отицале; а ипак их је непрестано било толико, да се једва могло прећи с једне стране улице на другу. Одједном, у томе метежу људске беде, спазих како иза јед-

Сл. 2 — Дис као отац
породице

ног угла наилази Дис, водећи за собом измршавелог брдског коњића, на чијем је самару лежао, сав прокисао, некакав пртљажић. Премда смо обојица били на измаку моћи (њему је чак једна шака лежала у завоју услед повреде), изненадни сусрет је донео радост и утеху, јер смо осетили да нисмо више изгубљени усамљеници него два пријатеља у истој невољи. Пошао је, рече, да нађе свога брата Рада, који се налазио са трупом, као официр, негде око Призрена.¹⁵ Али пре него што будемо пошли ка њему, додаде, отићи ћемо до Милана

Вукасовића, који је ту, у Приштини, са својом јединицом. Он ће нас, нема сумње, пошто је инжењерски мајор, одбацити даље на југ неким војним камионом. Тако је мислио добри Дис, па смо тако и урадили.¹⁶

Вукасовића смо једва нашли у некој зградури, чије је огромно двориште било препуно моторних и запрежних кола, стоке, војника. Вршена је евакуација остатака заштитних јединица и коморе. Био је исцрпен напором, уплахирен, непрестано са телефонском слушалицом у руци, стално запиткиван

од подчињених, праскав, неспособан за нормалан разговор, нипочему смирени писац басни. Кад му Дис рече шта очекујемо од њега, намршти се и одврати кратко, војнички: „Тебе могу да поведем, прихватиће те брат; њега, не!“ Дис се побуни. „Не могу, кажем ти!“ љутну се мајор-писац. „Шта да радим с њим ако малакше успут? Да узмем револвер и да га убијем, да се не би мучио? Не!“ Био сам погођен и подох ка излазу. Чух како Дис још једном покуша да умоли друга, али га брзо осетих за собом. Био је узбуђен и озлојеђен. Ћутао је. Кад изабосмо на улицу, спусти руку на моје раме и рече: „Није добро урадио... али, не љути се. Треба га разумети. Није ни њему лако. А жалим, јако жалим...“ Није налазио речи. Затим нагло повика: „Не, нећу ни ја с њим! Идемо заједно.“ Дуго ми је требало да га убедим у бесмисленост његове другарске солидарности и самоодрицања. Видело се да је истински потиштен. Очи су му биле влажније него обично. Тада ме је загрлио Дис-човек, добар, племенит, пун осећања, поштен човек. То је био наш последњи растанак.

*

Дис је постао Београђанин на почетку овог века, у време кад је мала Србија тек почела мало живље да излази из патријархалних оквира. После мучних ратовања седамдесетих година, и после великих унутарњих преврата, ондашње друштво било је највише окупирано политичким борбама. Најјачи сталеж тога времена, такозвана „чаршија“, показивао је видне тенденције да буде запажен и да се чује његова реч, али је, са малим изузетком, остајао далеко од сваке подршке културном развоју. Његова највиднија манифестација био је „трговачки бал“, приређиван „код Коларца“, који је годину дана нестрпљиво очекиван као велики догађај. Зато није чудно што је у то време велики сликар Борђе Крстић морао да зарађује насушни хлеб као наставник цртања у ондашњој Богословији; што су многи писци, идући стопама Буре Јакшића, Војислава Илића,

Јанка Веселиновића, Радоја Домановића и Боре Станковића, налазили ухљебља као коректори Државне штампарије, или као писари других административних установа; што су сликари, вајари и композитори морали да се запосле као наставници гимназија; што су значајна књижевна и уметничка дела већином стварана у неугледним собама још неугледнијих кућа; и, најзад, што се као „мецена“ писаца и уметника најчешће појављивао доброћудни Миле Павловић, професор, новинар, писац и национални радник.

У то време Београд је добио своју нову боемију, која је наследила горе поменуће писце и старије уметнике, преселивши се, углавном, у Скадарлију и на оближњи Дорћол. Дис је, сасвим разумљиво, одмах упао у један „кружок“ млађих писаца, који се повремено ширио и сужавао, задржавши се, у прво време, највише на друговању са Пандуровићем. Матош, који је убрзо одлуцао из земље; Милан Симић, који је услед тешког нервног обољења ишчезао из друштва уопште; Душан Поповић, који се сав предао социјалистичком раду; Влада Станимировић, који се преселио у Шабац — само су делимично имали ближих веза са Дисом. Он се кратко време задржао и у редакцији „Књижевне недеље“, као помагач Симе Пандуровића, али није истрајао дуго. У међувремену, дошао је у додир и са неким старијим културним трудбеницима, па чак и са виђеним политичким радницима. Јаша Продановић га је радо примао у својој кући, а његов син Бора, иако знатно млађи од Диса, и сам писац, радознало је настојао да буде чешће с њим. Стојан Рибарац, истакнути либерал, такође је са симпатијама примао новог песника. Кад је ступао у брачни живот, сведоци на венчању били су му Милан Гавриловић, онда млади демократски првак и Радоје Јанковић, бивши официр, потом генерални конзул. Али Дис, поред свега познанства са разним људима, од којих су неки били и врло утицајни, није постао ни републиканац, ни социјалист, ни либерал, ни демократ, ни радикал (мада је прве радове објављивао у ондашњем „Делу“).

Његова природа отуђивала га је од сваке друштвене заједнице: он је ишао само за својим осећањима. Као што је лепо напоменуо Борислав Михаиловић, Дис „није хтео много у живот.“¹⁷ Али је нетачно да га је његов пут „водио право у крчму“. Ја сам већ рекао да Дис није волео да пије. Он и своју песму „Пијанство“ почиње речима: „Не марим да пијем . . .“ У друштву је више пијуцкао него пио. Та песма, ма колико звучала искрено, израз је фиктивног пијанства једне сансибилне природе која тражи утехе и заборава, па извор свога душевног олакшања налази, односно замишља и слика, као утапање у пијанство. И његова импресивна песма „Оргије“ представља само дрхтај песничевог бића, које је, као харфа, зазвучало оргијањем у његовој имажинацији. Он није осећао нагон за оргијањем и, смирен по природи, „неспретан и бојаљлив“, како је Михаиловић добро осетио, није ни умео то да чини, те никад није ни долазио у додир са „полусветом“. Напротив, кад је преболео своју прву љубав, о којој никад није рекао ништа ближе, радо је ступио у брак и доказао да има жеље за нормалним животом. Онда је доиста био „мек, мек, мек . . .“

Данас, кад свакодневно излазе из штампе нова дела наших писаца, не може се замислити како је тешко било у оно време наћи издавача. Дис је учинио страховит напор, са великим самоодрицањем, да би издао своју збирку песама „Утопљене душе“. Али та, 1911. година, нанела му је тако снажан морални потрес, да би свако други пао у немоћ за свагда; он је, међутим, остао чврсто на ногама и после свирепог Скерлићевог ударца, који је био уперен право у његово осетљиво срце, у његову болећиву душу.

Скерлић је већ на почетку свога чланка „Лажни модернизам у српској књижевности“¹⁸ иронично рекао: „Дис је књижевни псевдоним, песничко борбено име једне нове величине, Г. Владислава Петковића, „боема“ и декадента, који у неоригиналну српску поезију уноси не само нову ноту, но доноси једно ново схватање, нов свет идеја, осе-

ћаја и осећања“. Ја сам већ једном указао на тај Скерлићев одвише негативан став према Дису: „Кад је 1911. изашла Дисова збирка „Утопљене душе“, већина његових приказивача огласила га је за књижевног јеретика. Јован Скерлић отишао је у том погледу најдаље, јер је, у жељи да ствара „здраву поезију“, одбацио и оно што је је добро у књизи, одричући Дису сваки таленат и способност искреног осећања. За њега је Дис „простачка карикатура“ Пола Верлена и човек некултивисан, који не може дати нов израз модерне душе само зато што се „није даље макао из Земунa“.¹⁹ Неумитни „законодавац укуса“, као Боало некада у Француској, рекао је још и ову неоснованост: „Утопљене душе су груб и појачан одјек Посмртних почасти“. Међутим, као што је већ наведено напред, Пандуровић је одбацио сваку помисао на то речима: да је Дисова поезија „сасвим његова“, да је „давао само оно што је носио у својој осетљивој, узнемиреној и рањеној души“. Бранко Лазаревић је такође побио ту злу Скерлићеву реч, помињући „кружок“ М. Симића, С. Пандуровића и Диса: „Говорено је онда да су ти стихови писани по угледу на Бодлера и Рембо-а. То је све било нетачно. Они су само, после тога, знали да постоје, али их ни онда нису читали. Они су инстинктивно били песници „сплина“, досаде живота, нехотења и нежељења“.²⁰ Четрдесет пет година после тога, и Борислав Михаиловић је, повлачећи паралелу између Диса и њему непознатог Бодлера, изразио слично мишљење: „И Дис је сав, до темена, до задњих превоја свога стиха утонуо у сећања, она права из живота и пре рођења, она далека и она блиска. Ту је прави Дис, ту где су се живот и смрт стопили у неразлучиви амалгам јединства“.²¹ И Божидар Ковачевић казује истоветно уверење о Дисовом стварању: „Између своје двадесете и тридесете године, он је, насумце, без студија и подражавања, вођен унутарњом музиком, створио једну лирику с личним изразом и са садржином потпуно новом за нас.“²²

Скерлић је јако замахнуо и ударио из све снаге, подвлачећи више пута да

је Дисова поезија „неука и груба имитација“, да му је дошла „из треће или четврте руке“, да је „подражавалачка, књишка, бачка“. Чак је, без икаквог доказа и образложења, убацио претпоставку да и назив Дисове збирке „Утопљене душе“ није оригиналан, већ да је „скрпљен“ од „Утопљеног звона“ Герхарда Хауптмана и „Млаких душа“ Вељка Милићевића. Строги судија је, међутим, заборавио да се запита: како је путем имитације могао доћи до декадентства тај „некултивисан“ човек, који је „мало читао“, кад у оно време Бодлер и Верлен нису били преведени код нас, кад је Ракић тек дао нешто од својих стихова, а Сима Пандуровић стварао и развијао се као песник упоредо са Дисом, у исто време, као да су седели и писали за истим столом! Скерлић је у Дисовом случају, види се по свему, био зашиљо своје перо по угледу на, како га сам апострофира, „дивног Гијоа“, који је двадесет и две године пре њега осудио ондашњу декадентску књижевност.

Они који Дису нису лично познавали, могли би, на основу Скерлићевих написа о њему, да га замисле као неког разбарушеног и безобзирног човека, који се бескрупулозно служио туђим идејама и изразима. Али Дис није био такав: он је рођен као песник тихе природе, честит, скроман. Његово боемство испољавало се једино у његовој урођеној незаинтересованости за реалне појаве живота. Он је био сањалица, подложен изузетној импресионабилности; а то је баш оно што Скерлић није схватао, не верујући да је Дис стварно носио у себи осећање животне беде и сазнања да „никад неће бити боље“. Међутим, има безброј психо-физиолошких изузетака у свету књижевника и уметника. Зар би се иначе могло схватити да велики композитор Хајдн, као дете од осам година, остаје за клавсеном по шеснаест часова, не осећајући никакву жељу да се игра са својим вршњацима. Дис је имао свој инструмент: осетљиву душу. И као што је Хајдн, по урођеном нагону, морао да изрази своју преосетљиву природу кроз звук и мелодију, тако је и Дис, рођен да види наличје

Сл. 3 — Дис у време издавања збирке „Утопљене душе“

свега, морао да се изражава кроз стихове, и то управо онако како се изражавао. Можемо усвојити да Дис није био велики песник, да су му стихови понекад необрађени, да није имао довољно знања и културе, али не можемо ничим доказати да он није био истински песник. Грубо је речено да је он намерно проводио живот „у стању буновна човека“ и да је намерно говорио „тамно, мутно, сибилски“. Скерлић, који је иначе имао оштро око и умео да проникне у суштину књижевног стварања појединих писаца, био је неправедан према Дису. У то време стварно је постојала међу младим људима нека врста извештаченог боловања од досаде, од душевне клонулости и „живота без живота“ — нешто што се ширило као епидемија и водило ка утопизму — али то није био случај са Дисом. Његово болно изражавање кроз стихове није било изазвано жељом да буде оригиналан, да позира, да извештаченошћу изграђује лик несрећна човека: његове песме су искрени израз природе с којом је дошао на свет. Скерлић је превидео чињеницу да се не рабају сви људи са

истим особинама. Иако постоје општи велики закони материје, нервни системи људи су ипак различити и стога не реагују сви психички подједнако на разне импулсе изазване вибрацијом можданих ћелија. Зато су, поред многих разлика, једни нарочито подложни импресијама задовољства а други импресијама бола. Дис је припадао овим другима. И патио је због тога:

Не марим да пијем. Ал' кад приђе тако
Свет мојих радости, уморан, и моли
За мир, за спасење, за смрт или пакô,
Ја се свему смејем, па ме све и боли.
И притисне очај, сâм, без моје воље,
Цео један живот, и њиме се креће;
Узвик га пролама: „Неће бити боље,
Никад, никад боље, никад бити неће“.

(„Пијанство“)

Песник јасно казује: б е з м о ј е в о љ е, што значи да су нервни центри били извор целокупног његовог свесног живота; извор из кога су проистицали и сви психички покрети и све чулне потребе. Неоспорно, схватање живота, навике, предрасуде и разне друге животне манифестације средине у којој смо рођени и расли имају великог удела у нашем развоју, али су наслеђене органске тенденције ипак од пресудног значаја за развој нашег душевног живота. Изгледа произвољан закључак да је Дис, зато што је био „с мучним детињством“, „целога живота носио трагове тих невеселих и сиромашних дана младости, дана пуних патње, брига и дечјих гробова око себе“.²³ Ако је живео у таквом детињству, то је могло само делимично утицати на њега; главни регулатор његових осећања лежао је у његовој наслеђеној менталној конституцији, не у изграђеној искуством. Та наслеђена је доминантна код сваког људског бића. Ако је неко рођен са особинама да кроз цео живот осећа грозницу емоција, он је изгубљен за сва нормална схватања, потребе, занимања и изражавања других, обичних људи, којих је бројно бескрајно више, и који свакодневним трудом зарађују свој насушни хлеб. Дис је певао:

У нехату и немару дани иду и пролазе
И лагано све се губи, изумире и пропада,
И никаквих немам жеља, да ми приђу,
да долазе;
По сумраку сањарија пустош спава,
мир свуд влада.

У тренутку када човек сам са собом
разговара,
И занесен смело иде у пределе својих снова,
И разгледа доживљаје и измишља, срећу
ствара,
И моја се мисо буди, ал' кô мисо песникова.

(„Песма“)

Он је, дакле, био свесан да није као други људи, да му је мисао, када се пробуди у њему, мисао п е с н и к о в а. По својим наслеђеним особинама био је осетљив на звук, трептај листа, зрак сунца; био је милосрдан, имао развијено осећање праведности, угушивао егоизам. Он је чуо кад лишће „зашушти једнолико, плачно“; чуо је „смех костура“; гледао је својим унутарњим оком како га походе мртви: „нова гробља и векови стари“, „срећа мртвих душа“, „мртва љубав из свију времена“, „умрли облаци“, „мртво време“, „погинули зраци“; видео је кад „сву селену притисну нирвана“ —

И нирвана имала је тада
Поглед који нема људско око:
Без облика, без среће, без јада,
Поглед мртав и празан дубоко.

И тај поглед, кô кам да је неки,
Падао је на мене и снове,
На будућност, на простор далеки,
На идеје и све мисли нове.

Ноћас су ме походили мртви,
Нова гробља и векови стари;
Прилазили к мени као жртви,
Као боја пролазности ствари.

(„Нирвана“)

Дис је доиста био жртва своје интуиције и имагинације, увек подложен афективним импресијама. У тренуцима кад се метафизички ослобађао, опет не по својој вољи, онога што је представљало његово земаљско биће, казивао је речи које садрже неко наслућивање дубље од сваког осећања и изнад

сваке фантазије. Осим у „Нирвани“, он је дошао до таквог израза и у неким другим песмама:

Тако је дошло сад и ово доба,
Где каткад чујем грактање гаврана:
И тада гледам изглед свога гроба,
Хладан остатак снаге мојих дана,
И како дише равнодушна злоба.

И тад преживим у дну моје ноћи
Први сан ствари, кад им сунце забе;
И ту осетим да нема помоћи,
Да живот и смрт јесу исте грабе,
Да тоне снага што ми даје моћи.

(„Коб“)

Диса не могу сви разумети, а самим тим ни волети: он је био изузетак. Али то не значи да је био абнормалан у смислу душевне поремећености. Не, он је само, више него други, по својој природи, морао стално да реагује на све, и као човек и као песник, по диктату афективних импулса. Кад смо ишли кроз Приштину, у једној улици наишли смо на мртво магаре, тужно опружено, са полуотвореним стаклестим очима. Обојица смо осетили сажаљење према бедном живинчету, и изменили неколико речи о смрти, али сам уверен да је Дис тога тренутка постао жртва потпуне импресије свога умирања, поводом смрти несрећног четворножног створа, идентификујући своју смрт са његовом, осећајући сав ужас од умирања у блату. Рекао је: „Тако ћемо се можда и ми успут негде скљокати“. Једном, пре тога, у Београду, испричао ми је како је негде наишао на старог просјака и махинално му спустио динар на испружену шаку, а после осетио дубоко сажаљење према старцу и морао се вратити да га још једном погледа издалека. „То је ужасно тужно“, рекао је, „замисли себе у његовом положају“. Значи да је он, пре него што је то изустио, идентификовао себе са старим човеком.

Кад је избио Балкански рат, сви су грађани листом полетели да ослободе потлачену браћу. Дис, који никад није био војник, сав обузет моралном импресијом изазваном ратом, помишљао је

Сл. 4 — Дис у карикатури Пјера Крижанића

да оде у добровољце, зашта није био дорастао; сањарио је о неком свом подвигу којим би, излажући се опасностима, допринео нешто слави домовине; и, кад је стигла до њега вест о јуначким подвизима бораца на Куманову, и даље, све до мора, излио је свој занос у стихове, осећајући потребу да изрази радосно узбуђење, и писао, писао журно, не успевајући да контролише себе. Тако је испевао све песме објављене у збирци „Ми чекамо цара“. Није га Скерлић „померио“ да би написао те родољубиве песме, нити је њима хтео „да одужи патриотски дуг“, већ је био истински и снажно понет нашим победама. „Прва

песма среће“, „Са крином у руци“, „Цветови славе“, песме су пуне дубоке уздрхталости од поноса, од љубави према сабраћи, од среће због победоносног уздицања отаџбине. Он ту није само „регистравао колективни занос громко и суво“,²⁴ него је његова душа, харфа која зазвучи и при најмањем додиру, запевала искрено:

Кроз моју душу прошле су све трубе,
Добоши, песме и кржаве сече,
Хиљаду срца што гину и љубе,
Дан пун гробова као звезда вече.

(„Просто име“)

Песма „По гробовима“, испевана пре четрдесет и пет година, потресна у својој узвишености, сва испуњена достојанственом мирноћом, прелази границе времена и казује истоветно осећање које се родило у душама данашњих наших људи, после победоносних подвига у последњем ослободилачком рату:

Ја немам сузе за оне младиће,
Што су остали кланцима и пољем:
Све друг до друга као једно биће,
Кô једна жртва нараштају бољем.

Ја немам сузе за оне младиће,
Што су весели пошли из свог стана,
Ко да их зове за границом кола:
Њине су груди пуне светлих рана,
На које душа прила им холо.

Ја немам сузе за тај покров бели,
Кроз који чујем један шапат дуги:
„Са својих њива живот смо донели,
И знамо где смо, знамо где ће други.
Гробови данас добро су понели“.

Ја немам сузе за хумке синова,
Из којих ведро буде се слободе,
И нови дани и приче синова,
И старе земље, планине и воде.
Ја немам сузе за хумке синова,

За хумке деце отаџбине ове,
Што свој су живот као булке дала
За стару мисо и границе нове,
За прошлу славу и реч са гусала.

Уместо сузе да мртве делије
Ожале редом, нек гробове њине
Песма из срца, из груди прелије:
Велика песма уместо црнине.
Уместо сузе да мртве делије

Ожале редом, нек у њине кости
Уиће љубав новог појаса
И бол мој, зашто овај живот прости
Спустио нисам у борбу таласа.
Спустио нисам у борбу таласа.

Јадни песник, жалио је што није био способан да лично прође кроз победоносну борбу, осећајући да смрт за домовину раба љубав новог покољења! Али тај исти човек, који није био ни роајалист ни социјални револуционар, као што је уздрхтао пред народним херојством и своје дивљење исказао низом родољубивих песама, тако је после тога, кад су набујали „шљам и разврат и пороци“, умео да каже смелу, бунтовну реч протеста:

Своју мудрост расточимо на изборе,
Своју храброст на подвале и обеде,
Будућности затровасмо све изворе,
А поразе прогласисмо за победе.
Своју мудрост расточисмо на изборе.

Под срамотом живи наше покољење,
Не чују се ни протести ни јауци;
Под срамотом живи наше јавно мњење,
Нараштаји који сишу кô пауци.
Под срамотом живи наше покољење.

Помрчина притиснула наше дане,
Не види се јадна наша земља худа;
Ал' кад пожар подухвати на све стране,
Куда ћемо од светлости и од суда!
Помрчина притиснула наше дане.

(„Наши дани“)

Дис је био песник, али је био и човек. Као песник је нападан, а као човек није био много цењен: и једном и другом учињена је неправда. А био је и песник и човек до последњих дана живота. Ево болних стихова из избеглиштва, записаних без икаквог дотеривања, једноставних стихова препуних бола и стрепње:

Пре толко ја сам оставио њу,
Завичај, децу и дом свој лепи.
Тад зима беше, сад жита зру.
А она не пише, а душа стрепи.
Залуд право кући мисао ми хрли,
Али кућу не налази, усомене грли.

Гледам их каткад. С часа на час
 Постељу видим. О какви дани!
 Заспао цвркџут, дечји глас.
 А где су деца? Моји малишани?
 У дну дворишта мати ногу боси'.
 Цвет црвеног каранфила у њеној коси.

За бол и љубав душа ми зна,
 У њој кајања никад не беху.
 Од свог поступка не презах ја,
 Па макар да је понико у греху.
 Роб ако постах. Али нећу крити
 У старој земљи изгнаник тешко је бити.

Не уме човек да буде јак,
 Кад кише лију са свих страна.
 Нема очију за дубок мрак.
 Не пева тица са умрлих грана.
 Добро ми је ту, под тубим небом,
 Ал' ми срце труне за мојом колебом.

(„Недовршене песме“)

Бол је потресао човека — мужа који воли и оца који јадикџе за децом — а његова патња излила се кроз речи песника, који је у својој усплахиреној

имагинацији, обузет грозницом емоције, преко широких мора ослушкивао „цвркџут“ вољене деце. Учињена му је неправда, рекох. Па ипак, најзад је дошла утеха. Он је неће осетити, али она постоји. Утеха је у томе, што данас, кад мртви Дис више никоме не смета, ново покољење улази у суштину његовог стварања објективније од његових савременика, којима је за живота сметао. Чиме? То нико не би могао да каже, јер стварно ником и ничим није сметао тај смирени песник, чија је душа знала само за бол и љубав. Можда тиме што није био велики песник? А колико је великих песника било у свету од рођења поезије! То је, у осталом, прастара прича, која се од памтивека препричава кад год се говори о појединим ствароцима. Можда савременицима увек смета кад се међу њима појави самосвојан човек: личност, човек који, вођен визијама своје изузетне, необичне природе, иде у раскорак са средином у којој живи. Песник Владислав Петковић-Дис је био личност.

НАПОМЕНЕ

¹ Владислав Петковић је свој псеудоним потписивао латиницом: Dis.

² Риста Ј. Одавић (1870—1932), професор, песник, преводилац, драматург Народног позоришта, управник Државне архиве. Предео: I део Гетеовог „Фауста“, позоришно дело Герхарда Хауптмана „Утопљено звоно“, збирку руских песника под називом „Звџци руске лире“.

³ Бранко Лазаревић: Дис. „Забавник Српских Новина“, бр. 71, Крф, 15. јуна 1917; Дисове Сакупљене песме. Издање књижаре „Напредак“, Београд, 1921, 3.

⁴ Бранко Лазаревић: Наведени напис, 5.

⁵ Момчило Милошевић: Двадесетпетогодишњица рада Симе Пандуровића. „Воља“, 1928, књ. I. бр. 4, 296.

⁶ Јован Скерлић: Лажни модернизам у српској књижевности. „Писци и књиге“, V, 1923, 98.

⁷ Момчило Милошевић: Наведени напис, 295.

⁸ Сима Пандуровић: Дела, II, Београд, 1935, 227.

⁹ Сима Пандуровић: Дела, III, Београд, 1935, 91.

¹⁰ У то време младу породицу су најчешће посећивали, поред писца овог чланка: Драгослав Илић, преводилац Молиера и Ла

Фонтена, потом управник Народног позоришта и Народне библиотеке; песник Влада Станимировић; Бруно Крешћински, несџбени сликар, у позне дане живота наставник декоративног сликарства на Академији примењених уметности; Смиља Баковић, позније издавач „Мисли“, ређе, Сима Пандуровић, и други.

Катарина, Тинка, жена Дисова, сад је супруга Др Ивана Морозова, лекара у Лозници.

¹¹ Тилија Довијанић, професор, удата за бившег окружног начелника Светозара Шурдиловића. Превела дело „Рђаво васпитана деца“ од Фернана Николаја, 1892; друго издање, награђено из фонда Илије Коларца, објавила је 1893 године Коларчева задџбина. Превела је и „Исландског рибара“ Пјера Лотија, 1899.

¹² Божидар Ковачевић: Владислав Петковић-Дис. Предговор књизи Дисових песама у издању С. К. Задрџе, 1939, XIII.

¹³ Момчило Милошевић: Владислав Петковић-Дис. „Савременик“, рујан 1917; Дисове „Сакупљене песме“. Издање књижаре „Напредак“. Београд, 1921, 17.

¹⁴ Влада Станимировић: Владислав Петковић-Дис. „Српске Новине“, Крф, 1917; Дисове „Сакупљене песме“. Издање књижаре „Напредак“. Београд, 1921, 17.

¹⁵ Дисов брат Раде умро је, као пензионисани пуковник, 1961, у 79. години живота.

¹⁶ Милан Вукасовић, писац басни. Ожењен Францускињом (Марсело Шејмол, дугогодишњим лектором на београдском Универзитету, која је превела на француски „Нечисту крв“ Боре Станковића), Вукасовић већ годинама живи у Француској.

¹⁷ Борислав Михаиловић: *Предговор* књизи Дисових песама у издању „Нолита“, 1956, 5, 7, 14.

¹⁸ Јован Скерлић: *Наведени напис*, 84.

¹⁹ Момчило Милошевић: *Наведени напис*. о Дису, 10—11.

²⁰ Бранко Лазаревић: *Наведени напис*, 5.

²¹ Борислав Михаиловић: *Наведени напис*, 17.

²² Божидар Ковачевић: *Наведени напис*, XI.

²³ Божидар Ковачевић: *Наведени напис*, IX.

²⁴ Борислав Михаиловић: *Наведени напис*, 21.

VLADISLAV PETKOVIC — DIS

M. Milošević

Vladislav Petković, connu en littérature sous le pseudonyme DIS, est né en 1880 dans le village Zablacé près de Čačak. Il a fait ses études secondaires aux lycées de Čačak et Kruševac, les huit classes, mais il n'a pas passé son baccalauréat. Après avoir, pendant une courte période, été instituteur, il est venu à Belgrade, où il est resté jusqu'à son départ en exil en 1915. Il s'est noyé dans l'Adriatique en mai 1917, le bateau qui le transportait ayant été torpillé.

Dis était donc Belgradois, il y a passé la plus importante partie de sa vie, c'est là qu'il a créé, qu'il a fondé sa famille et il était parmi ceux qui par leur travail et leur présence formaient la physionomie de notre capitale à l'époque.

Dis était bel homme. Et à premier abord: homme curieux. Ce qui frappait d'abord dans son visage: ses yeux noirs brillants et ses cheveux épais et bouffants qui lui tombaient souvent sur le côté droit du front noble, jusqu'aux sourcils, ensuite — son binocle et enfin une moustache soyeuse et fournie et la barbe. L'impression générale était: l'homme en noir, type de quelque nouvelle ou roman de Dostoïewsky, intéressant, à la vie intérieure intense. Plus tard, quand il a rasé sa barbe, sa figure a reçu une expression de douceur sérieuse. Dans l'ensemble sa figure et son allure exhalaient une sorte d'indifférence voulue envers tout ce qui est conventionnel. Celui qui aurait parlé, ne serait-ce qu'une fois, avec lui, a pu tout de suite conclure qu'il s'agissait d'un homme n'ayant rien à voir avec le quotidien: avec

le confort, avec l'acquisition de quoi que ce soit, avec l'ambition personnelle. Et pourtant, en épousant en 1911 une jeune fille qui est devenue plus tard son bon génie, le poète pessimiste s'est un peu rasséréiné et, pourrait-on dire, il a connu un bref moment de bonheur.

Poète très sensible Dis ne pouvait pas être un homme de raison. Son point de vue douloureux à l'égard de l'éphémère de la vie avait son origine dans le fond psychique de son être. Il l'a très bien exprimé dans le poème «Pourriture»:

*Par le monde, les mouvements, le bruit à travers feuilles
Par le vent oisif qui gémit en vain
La pourriture, la pourriture rampe
Par le monde, les mouvements, le bruit des feuilles.*

On pourrait dire sans hésiter que Dis a traversé tout le chemin de sa vie brève dans un enchantement de l'imagination, dans les vibrations des centres nerveux.

Dis ne parlait pas beaucoup en société. Il ne racontait ni ses soucis ni ses malheurs, il ne se plaignait pas, il ne se révoltait pas, et il priait encore moins. On aurait dit que son avenir ne dépasserait pas le lendemain. L'envers des camarades plus réussis, qui recueillaient des hommages en tant qu'écrivains, ne le rongait pas.

J'ai rencontré Dis pour la dernière fois à l'époque de notre catastrophe de la 1ère guerre mondiale en 1915, à Priština. Les rues sales du bourg négligé de l'époque, fourmillaient des gens las, épuisés, affamés, misérables, errant sans but. Des processions de silhouettes courbées ondoyaient dans tous

les sens, confluaient, se dispersaient, tandis que le grondement sourd des canons arrivait de l'autre côté de la montagne, pas très lointain. Subitement, dans ce chaos de la misère humaine je vis Dis, qui venait en tirant derrière lui un petit cheval de montagne, maigre, chargé d'un pauvre bagage, tout dégoulinant. Nous étions tous les deux au bout de nos forces (il avait en plus une main bandée à la suite d'une blessure) cette rencontre subite nous apporta la joie et la consolation, nous n'étions plus deux individus malheureux, seuls, dans la foule, mais deux amis subissant le même malheur.

Après une heure nous devions tout de même nous séparer, car il avait la possibilité de rejoindre son frère, officier près de Prizren, il n'arrivait pas à trouver les paroles de consolation parce que je restais seul. Il était très ému, enfin il me dit: «Non, je reste avec toi, nous continuerons ensemble!» J'avais toutes les peines du monde pour lui démontrer le non-sens de sa solidarité et de sa camaraderie allant jusqu'à l'abnégation. Je le voyais abattu, ses yeux étaient plus humides que d'habitude. Alors Dis, cet homme noble, sensible, honnête et bon m'a pris dans ses bras — c'était notre dernier adieu.

Dis a publié son premier livre de poèmes «Ames noyées» en 1911. Il était difficile de trouver un éditeur à l'époque. C'était donc un vrai exploit, couronnant de terribles efforts. Mais dès que le livre s'est montré dans les vitrines des librairies, Jovan Skerlić, «homme de loi dans les affaires de goût» comme Boileau jadis en France, a dit du poète qu'ils est une «caricature vulgaire» de Paul Verlaine, ajoutant que sa poésie, «imitation malhabile et grossière», vient de «troisième ou quatrième main», qu'elle est une poésie «d'imitation, livresque, scolaire». Mais cette opinion de critique sévère, qui cherchait une poésie «saine» a été démentie par de nombreux camarades du poète qui le connaissaient très bien (Branko Lazarević, Sima Pandurović, Momčilo Milošević, Vlada Stanimirović) et plus tard également par des interprètes de sa poésie qui ont su pénétrer son essence (Borislav Mihajlović).

Dis a reçu avec calme le coup moral que Skerlić a essayé de lui porter. Poète né, de caractère silencieux, honnête et modeste, il s'est tu. Et il écrivait, car il ne pouvait pas

faire autrement, car il devait dire ce qu'il sentait et son expression poétique venait de son sentiment profond, vrai, de la misère de la vie et de sa conscience «que ce ne sera jamais mieux.» Son expression douloureuse n'était pas due au désir de se rendre original, ce n'était pas de la pose, de la construction artificielle du personnage d'un homme malheureux: ses poèmes représentent l'expression sincère de sa nature, de son caractère. Le régulateur principal de ses sentiments résidait dans sa constitution mentale et non dans son expérience. Dis réagissait à chaque bruit, au frémissement d'une feuille, au rayon de soleil, il était juste et noble, il avait le sentiment de l'équité et luttait contre l'egoïsme; il entendait le «rire des squelettes», de son regard intérieur il voyait les morts venant le visiter: «des cimetières nouveaux et des siècles anciens», «des nuages morts», le «temps mort», «les rayons assassinés»; il a vu quand le «nirvana couvrit tout».

*Et le nirvana avait alors
Un regard que l'oeil humain n'a pas
Sans forme, sans joie, sans douleur,
Regard mort et profondément vide.*

*Et ce regarde, telle une pierre lourde
Tombait sur moi et sur tous mes rêves,
Sur mon avenir, sur des espaces lointains
Sur les idées et les pensées nouvelles.*

*Cette nuit les morts m'ont visité
Des cimetières nouveaux et siècles anciens,
Ils m'abordaient comme une victime
Tels la couleur éphémère des choses.*

Au moment où il écrivait ses vers, dans son poème «Nirvana», il se libérait métaphysiquement de tout ce qui représentait son être terrestre et il disait des paroles qui contiennent un pressentiment plus profond que tout sentiment et qui est au-dessus de toute imagination. Dis était un poète né. Un homme ordinaire n'arrive jamais à se libérer de son corps. Il est injuste et cruel de dire qu'il passait consciemment son existence «dans un état d'homme mal réveillé» et qu'il s'exprimait à dessein «d'une manière vague, sombre, sybilline», car dès son enfance il subissait les impressions de la douleur. Dans son poème «Ivresse» il dit nettement que le désespoir tombe sur lui «tout seul, malgré moi», ce qui signifie que ses centres nerveux étaient la source de tous ses mouvements psychiques et de tous ses besoins sensuels. Nous pouvons admettre que Dis n'était pas un grand poète, mais

tout indique qu'il était un poète exceptionnel. Son âme était une harpe résonnant au moindre toucher. Il pouvait alors, lui — un vrai pessimiste qui n'était point royaliste, chanter avec une telle ardeur au moment des victoires de son peuple en 1912 :

*A travers mon âme passèrent tous les cors
Tous les tambours et massacres sanglants,
Des milliers de cœurs mourant et aimant
Et le jour des tombes et le soir telle une étoile*
(«Un nom simple»)

De même quand «la saleté, la débauche et les vices» ont gonflé, lui, qui pourtant n'était pas un socialiste révolutionnaire, avait le courage d'élever sa voix de protestation :

*Notre sagesse nous l'avons dilapidée aux élections,
Notre courage en calomnies et fraudes
Nous avons empoisonné toutes les sources de l'avenir
Et les défaites nous les avons proclamées victoires
Notre sagesse, nous l'avons dilapidée en élections . . .*
(«Nous jours»)

Dis était poète, mais il était homme aussi. On attaquait le poète et on n'estimait

pas beaucoup l'homme, c'était injuste envers les deux. La consolation est arrivée enfin. Il ne la sentira pas, mais elle existe. La consolation c'est une plus grande objectivité de la nouvelle génération qui comprend mieux l'essence de sa création que ses contemporains. Peut-être les contemporains n'aimaient-ils l'homme qui diffère des autres : une *personnalité*, un homme qui, mené par les visions de sa nature exceptionnelle curieuse, ne va pas au pas avec le milieu où il vit. Vladislav Petković-Dis était une personnalité.

Illustrations dans le texte :

- Fig. 1 — Dis lors de ses premiers jours à Belgrade
- Fig. 2 — Dis en père de famille
- Fig. 3 — Dis au moment de la parution de son recueil «Ames noyées»
- Fig. 4 — Dis, caricature de Pierre Križanić